

Falusi iskolából a forradalomba

Múltba hullott emlékeiről Cseh Tamással

*Abraham Kálmán régi János A.H. László
némettel Cseh Tamás*

Beszélgetésünk során álopszerű emlékeit idézte Cseh Tamás, amelyek – mint mondta – már a múlt ködébe veszttek. Vagy mégsem? Hiszen szavai alapján újra benépesül az olajpadlós falusi iskola, pislákolni kezd a tűz az egykori vaskályhában, kopog a vessző a palatáblán, a fiúk rendesen beleszeretnek a halk szavú, szép arcú tanító nénibe, a lelkekbe valahogy örökre befészkel magát a tudás tisztelete, és Ady-estet tart a régen megszűnt 25. Színház.

– *Tordason, a Hangya társulás leghíresebb mintafalujában volt kisiskolás. Édesapja a társulás igazgatója volt. Az iskola is mintaiskolának számított?*

– Ez egy osztatlan, olajpadlós falusi iskola volt, farkasordító, hideg telekkel. Fázott a lábunk, mert az öreg vaskályha alig adott valami meleget. Palatáblán palavesszővel dolgoztunk, még szivacsunk sem volt, csak rongyunk, amivel törölgettük a kacska számainkat. 1949-et írtunk. Ma már nyilván sokan nem tudják, hogy a Hangya társulás a gazdák természetes és önkéntes szövetsége volt, amolyan termelőszövetkezet-szerű szerveződés, ahol a kis- és középgazdák oktatása is folyt. A háború előtt Tordast mutogatták, mint később Bábolnát, hogy milyennek kell lennie egy gazdaságnak. Édesapám örökké számolt, gondolkodott, számomra kicsit szürke embernek tűnt, pedig munkatársaival akkor agyalták ki az ország mezőgazdaságának jövőjét, amit sajnos elsöpört a háború. Tordason minden áll még, amit annak idején fontosnak tartottak egy jól működő faluhoz: könyvtár, kocsmá, művelődési ház, bolt, tornaterem, csirkekellető, varroda. Nyugat-Európában több mint száz éve működik ez a rendszer. Amikor elkezdtem az iskolát, az igazgatói lakásból már kipendertek minket. Apám, mint „burzsuj” Pesten keresett munkát, anyámmal egy Tordas melletti telepen húztuk meg magunkat. Irgalmatlan sötétben kellett elindulnom, hogy beérjek az iskolába. Az emlékeimben úgy él mégis, hogy szép kisiskoláskorom volt.

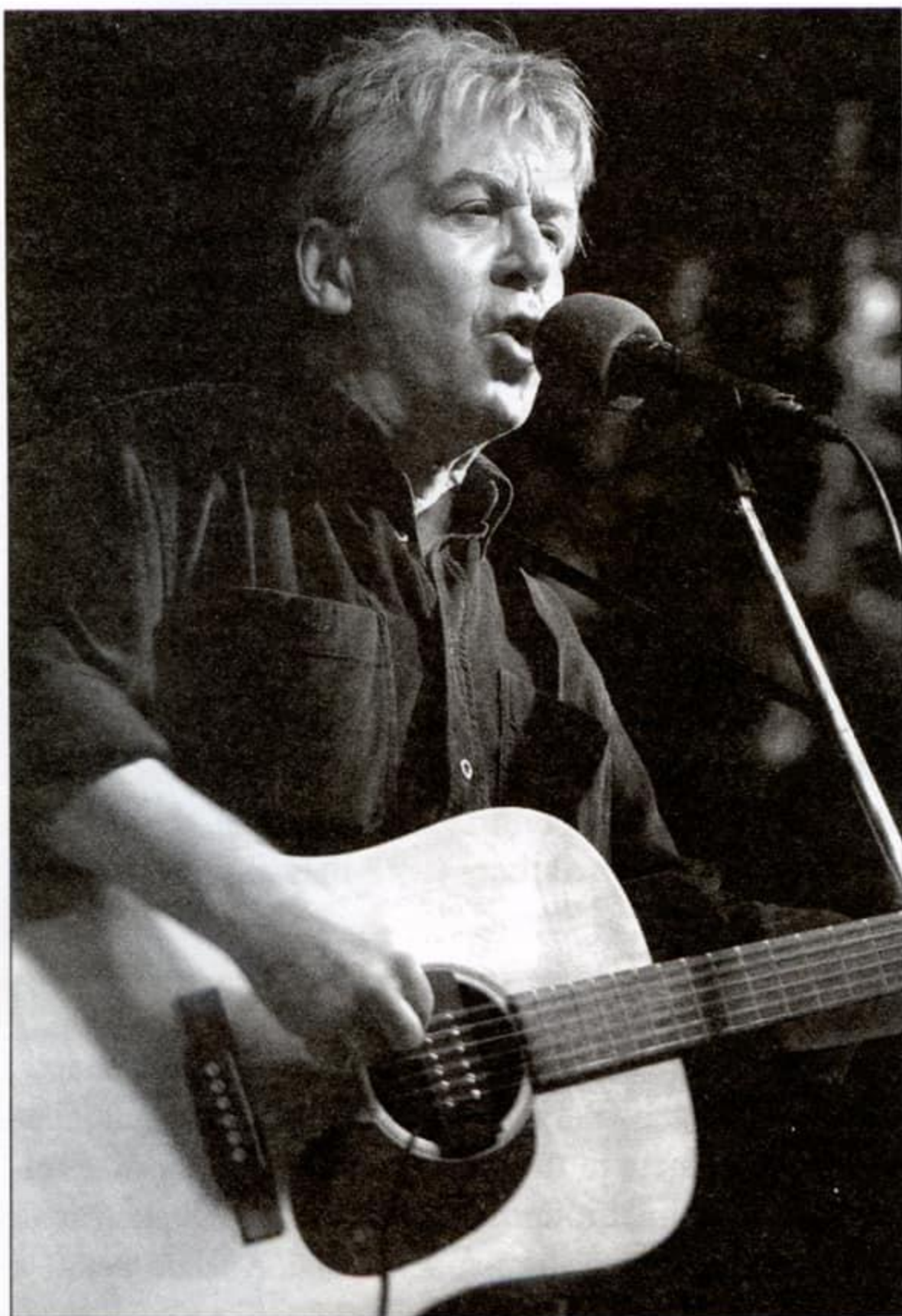
– *Mi volt szép benne?*

– Ügyes gyerek voltam, a legjobb rajzos. Az osztályokat az én Toldi illusztrációim díszítették. Hangosan köszöntünk mindenkinek, aki szembe jött velünk az utcán, imádkoztunk tanítás előtt, és minden fiú rendesen beleszeretett a fiatal tanítónőbe. Gyönyörű volt Vali néni, tündér tisztaságú, vékony, törékeny, halk szavú, szép arcú, mindenkitől csak jót hallottunk róla, és a gye-

rekeknek ez maga volt a bizonyosság. Tisztelet, szeretet övezte. Nem ment férjhez, mégsem kezdte ki a falu. Akkoriban nem fordult elő, hogy a szülők berontottak a tanárba, vagy azzal fenyegetőztek, hogy bemennek az igazgatóhoz. Pedig zajlott az élet az iskolában, volt utolsó pad meg pálca és körmös. Hengegtünk, vetelkedtünk, birkóztunk, ha kellett. Csenevésznek nem lehetett lenni azon a vidéken. Gyűjtöttük a zsákmányt, történyt, kézigránátot, kisnyulat, éltük a falusi fiúk viszonylag kemény életét. Bár kistermetű voltam, de gyors és izmos. Nem jöttem zavarba, ha egy nyulat kellett megnyúznom, vagy ha a barátaimmal meg kellett védenünk a legelőinket egy másik csapat fiútól a kecskéink számára. Titkos lerakataink voltak az erdőben. Még egy szárnyas bombát is haza akartam vinni egyszer, hogy „biztonságos” helyen dugjam el. Szerencsére a szomszéd bácsinak sikerült megakadályoznia az akciót.

– *A sors úgy akarta, hogy a szép kisiskoláskorból azonnal az élet sűrűjébe robbanjon!*

– A szüleim egyre többet hallgatták a „világvevő” rádiót. A máskor a kocsmából komor arccal hazasétáló paraszt bácsik a község házában gyülekeztek. Gyorsan beszéltek, hadonásztak, nevettek. November elején jártunk, 1956-ban. Az iskolaigazgató kiintett a sorból, mint legjobb rajzost, hogy a földre terített Rákosi lobogóból vágjam ki a címet. „Vágd ki, de rendes kör legyen ám, ne hagyj rajta semmit!” – figyelmeztetett, amikor az ollót a kezembe adta. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy pontosan értettem, miről is van szó. Szép ötöst kaptam, ha ugyanezt a címet lerajzoltam az iskolában, álmomból felkeltve is tudtam, hogy néz ki. Amikor a magyar zászlóból kiesett a Rákosi címer, a körülállók éljenezni kezdtek. Teherautók jelentek meg, géppisztolyos legények ültek fel rá, és elrobogtak Pestre harcolni. Az orosz háborús filmek alapján azt gondoltam, hogy a jó mindig győz, és a tordasi fiúk közül senki sem hal meg. Az események minket is sodortak magukkal. Apám kollégája disszidált. Mi is felutaztunk Pestre: a Villányi úti lakásába költöztünk. Az utazás alatt felrobbantott tankokat, összeégett orosz katonákat láttam. A Móricz Zsigmond körtéren barrikádok között folyt a harc, folyamatos géppisztolyropogás hallatszott. A hatalmas téren minden füstölt, ballonkabátos férfiak tömege hasalt vagy hevert élettelenül a macskakövön. Nem tudtam, mi fáj jobban, a hátborzongató látvány, vagy a villámgyors

pakolás. Amit én gondoltam fontosnak, mind Tordason maradt. Nyúl, kecske, a fa, amit vágtam télire, a féltve őrzött készletem...

– *Ha lassan is, de elindult a nyolcadik osztály második féléve. Nehéz volt a pesti iskolatársakkal?*

– Nem volt nagy a különbség! Akkor nem volt nehéz dolga egy falusi fiúnak Pesten. Természetes árucserre folyt, én megmondtam, hogy melyik fából kell íjat hajlítani, ők megtanítottak tujázni, azaz jegy nélkül, a villamos lökhárítóján utazni. A Kőbölktűt utcai sulihoz fűződik az életem egyik legnagyobb élménye. Arany János A walesi bárdok című versével megnyertem a szavalóversenyt. Külön a tanároknak is el kellett mondanom a tanári szobában. Édesapám tanított meg tűzzel verset mondani, elmondta, mikor haragudjak, kivel vagyok lélekben, mire kell gondolnom, amikor kimondom a szavakat. A harminc tanárból legalább tizenöten sírtak. Mindenki tudta, hogy nagy rovincsolás lesz az '56-ban történtek miatt. Furcsa ízt éreztem: annak az izgalmas, bizsergető ízét, hogy hatással tudok lenni másokra. A tanárok felét valóban kirúgták. Akkor lettem falusi kisdíákól nagyfiú.

– *Hamarosan büszke tanulója a József Attila Fiúgimnáziumnak.*

– Ezerötszáz fiú, hatalmas épület, ódon falak, régi címerek, ősz hajú tanárok, felfoghatatlan méretű lépcsők.

Fizika-, biológia-szertár, csontvázak tömkelege, fantasztikus kémia előadóterem. Mindenkit fel kéne sorolnom, még a fiatal pártkatonákat is a tanárok közül, akik velünk, serdülő ifjakkal együtt nem tudták kivonni magukat az iskola, a régi pedagógusok hatása alól. Pedig volt bennünk erőfitogtatás, bizonyítási kényszer elég, folyosón, udvaron, tornateremben időnként kisebb-nagyobb kutya-falkák dühödten egymásnak estek. És egyszer csak rájöttünk, hogy mi mindannyian '56-osok vagyunk. Mi láttuk '56-ot. Velünk nem lehet róla hazugságokat elhíttetni. Az egész iskolából csak hárman léptek be a KISZ-be. Az osztályfőnököm, Kunfalvi Rezső könnyörgött, hogy adjuk be a derekunkat, mert jön a felvételi, az egyetem, a főiskola – mindenki építész-mérnök, feltaláló, színész, operatőr vagy festőművész akart lenni -, milyen jól jön az majd nekünk. Ez a gimi valóságos aranybánya volt. Itt kapták meg az alapokat az Omega együttes tagjai, Jordán Tamás és még sorolhatnám.

– *Mivel fogták meg a tanárok a diákokat?*

– Csak találgatni tudok. Nagyon nagy szerepet játszott a hatalmas szakmai tudás. Azután az, hogy egy ekkora intézményhez tartozunk, amely egy vad hordát úgy tart karámban, hogy meg is védi őket. Büszkék voltunk rá, hogy az iskola sapkáját viselhetjük, hogy a Fenekeetlen tó környékét mi hoztuk rendbe: szombat-vásárnap keményen lapátoltunk. Ahogyan Balunak is engedelmeskedik az erdő népe, úgy bíztunk és bízhattunk egy Kunfalvi Rezsőben, vagy a történelemtanárunkban, Pálffy Zoltánban. Mert ők szigorúak voltak, de nem kegyetlenek. Bármi történt, mindig azt éreztük, hogy szeretnek bennünket. Eszünkbe sem jutott, hogy nem mi vagyunk számukra a legfontosabbak. Valahogy úgy gondoltuk, hogy mi vagyunk a családjuk. Rengeteget kirándultunk, fát vágtunk, tábortüzet raktunk, főztünk, sőt hatalmas csatákra is emlékszem a Zemplénben, a pécsi Zengőn. Boldog voltam, ha a tanárim közelében lehettem, ha valamit személyesen tőlem kértek. De talán a fizika érettségim a legjellemzőbb történet az osztályfőnököm emberi és pedagógusi magatartásáról. Ő volt a fizika tanárom, és ő volt az érettségi elnök. Nagy izgalmamban a transzformátorról kezdtem el beszélni akkumulátor helyett. Amikor rájöttem, hogy a kihúzott tételhez semmi köze sincs annak, amit mondok, krétafehér lettem, és az ájulás környékezett. Kunfalvi szeme hamiskásan mosolygott. Nem alázott meg, de azt sem akarta, hogy úgy gondoljam, nem vette észre. „Na és milyen akkumulátorokat ismer?” – kérdezte, mert a fizika érettségi azért mégiscsak halálosan komoly dolog. És sikerült leérettségiznem fizikából, pedig hányszor, de hányszor hangzott el a felelésem után, hogy: „Törölje le a táblát, Bocikám, hátha azt jobban tudja!” Talán az igazi titok az, hogy megtanultuk: a tudás erény. Bevalom, jóval később, amikor tanár lettem, állandóan az én

gimnáziumi tanárait próbáltam utánozni. Tanárnak lenni hivatás. Újra lesznek jó tanárok. A diákok idézik, várják őket. A nyáj hívja a pásztort. A tanár-diák kapcsolat örök. A pénzcsergés most elnyomja a halk szavú tanárok hangját, ahogyan elnémítja a dalt is, de nem semmisíti meg! Ha figyelsz, hallod. A te döntéseden múlik, hogy hallod-e, akard-e hallani.

– *Ezért döntött úgy, hogy tizenhat vagy tizenhét lemeze után letesz az asztalra egy Ady albumot is?*

– Az Ady-lemez most a legnagyobb boldogságom! Harminc éve a 25. Színházban készült egy Ady műsor, amelynek a zenéjét Novák János írta. Én is énekeltem, körülbelül egy oktávval magasabban, mint most. Nagyon oda voltam ezért az Ady-estért. Régóta piszkál-

tam is Jánost: „Lehetsz te öt színház igazgatója, akkor sem csinálsz jobbat, mint akkor! Nehogy későn jöjj rá, mert lassan nem lesz, aki elénekelje!” Ilyesmikkel boszszantottam. És most megszületett. Últünk egyszer Nagyváradon Andrással, a fiammal, és Borival, a lányommal Ady kocsmájában. Műanyag székek, román zene üvölt. De ott áll a kétszáz éves faragott kő kapu. Oda kellett mennem, hozzá kellett érnem. A gyerekeim kérdően néztek rám. „Biztosan Endre is néhányszor nekidőlt kifele menet” – mondtam. Jó lenne, ha gyerekeink is úgy szerethetnék a költőket, tanáraikat, mestereiket, mint az nekem megadatott.

H. Gábor Miklós

Könyv

Angolul

Cseh Tamás. Bérczes László beszélgetőkönyve

■ Nagyon fenn, magasan kezdünk, ott szerintem nem lehet. Vagy csak egészen keveseknek illik? Talán az dönti el, hogy szabad-e, ami utána következik? Adott esetben mindenképpen ön- és közveszélyes vakmerőség. Ilyet szól a hős rögtön az első lap tetején: „Három hete derült ki, hogy rosszindulatú daganat van a tüdőmben, s holnap elkezdődik egy kemoterápiás kezelés.”

2006. augusztus 27-ről, ahova keltezik ezt a mondatot, nem tisztán hallatszik a hozzáfűzés, hogy ki mondja, az interjúkötet szerzője vagy hőse, de valamelyik mégiscsak: „Na, erre varrjál gombot, drága olvasó!” Fene tudja, hogy szerencsénk-e vagy sem, hogy a végső változatba nem írták bele, hisz ott van a sorok közt, látom is.

Nagy dolgokkal szembesülsz tehát olvasó a következő háromszázvalahány oldalon, becsüld meg magad. Sarokba szorított helyzet, hogyan reklamáljak, ha (szerző és hőse) véletlenül mégis elmulasztanák megmondani ezen a háromszázvalahány oldalon a tutit. Bárhogyan, akárhogy, valahogy. Angolul. Vagy mondhatom-e erre az első mondatra válaszul, hogy „de én azt szerettem, ha a végén meghal a hős”? Vagy ez nem ilyen interaktív játék?

Mindenesetre amikor nekimenetek, a szerzőknek (nem vitás, közös munka: kézenfekvőnek látszó szereposztásban) gondolniuk kellett volna erre az *I love you so* dalra. Vagy ránk. Mit várunk? A csávó ott van majdnem a halálán, és megmondja majd (oh, de hol azon a háromszázvalahány oldalon), hogy mi van.

Mit gondolnak, megmondja?

Az utolsó mondat meg csupán annyi, hogy: „Én vezetek.” – Ja, biztos van remény. Itt? Kinek?

E két mondat közé bepréselni egy életet, az sem lenne akármilyen, ám ha ennyi lenne csak a cselendzs, az olvasó adja vissza a jogosítványát. Bérczes koncentrálni is

CSEH TAMÁS

Bérczes László beszélgetőkönyve

veszettül, olyan, mintha rejteni akarná az orcájára ülő aggodalmat; hozakodik elő sajátlagos közbolondériáival (úgy értem, az olvasónak is csupa ilyenje van; én speciel nem futok, eszem ágában sincs), hogy fut, elutazik meg szerelmes – mint ha amúgy az élet rendes lenne. Két „kemoterápiás kezelés” között.

Oh, igen, zavarban vannak a barátok, hogyan kellene reagálni? – ezt többször is felhossa mind a kettő. Voltaképpen nem muszájna, hisz az olvasó is épp így van vele (s ez a lényeg). Lévé ez az egész Cseh Tamás-történet, úgy a hetvenes évek második felétől, de tudom én pontosan, a leveles lemeztől, az első lemeztől, amikortól már nem csupán filmrendezők belvárhuncutsága volt, akkortól a szeretetről szólt. Hogy szeretjük a dalokat, az előadót, a szövegírókat. Szóval, hogy vagyunk, akik időnként nem riadunk vissza részegen óbégatni, vagy ami még rémesebb, idézni belőle, és akkor hiszünk – egymásról! – ezt-azt. És ennek a szeretetnek nincsen is hívebb előadója Bérczesnél. Ott van az a könyve minden sorában, magyarul. A tutifrankó.

- ts -

Palatinus, 2007, 333 oldal, 3800 Ft